

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 4 december 2025

Mål nr
B 3214-24

PARTER

Klagande

1. J.O

Ombud och offentlig försvarare: Advokat J.N.

2. A.S.

Ombud och offentlig försvarare: Advokat C.W.

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Mened

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2024-03-27 i mål B 15079-22

DOMSLUT

J.O.

Högsta domstolen frikänner J.O. och upphäver beslutet om att han ska betala avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond.

Staten ska stå för kostnaden för den offentliga försvararen i hovrätten.

J.N. ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av J.O. i Högsta domstolen med, rätt räknat, 11 399 kr. Av beloppet avser 9 119 kr 50 öre arbete och 2 279 kr 80 öre mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

A.S.

Högsta domstolen frikänner A.S. och upphäver beslutet om att han ska betala avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond.

Staten ska stå för kostnaden för den offentliga försvararen i hovrätten.

C.W. ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av A.S. i Högsta domstolen med 6 939 kr. Av beloppet avser 5 551 kr arbete och 1 388 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

J.O. och A.S. har yrkat att åtalet för mened ska ogillas. A.S. har i andra hand yrkat att påföljden ska lindras.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. J.O. och A.S. dömdes i tingsrätten och hovrätten för mened.
2. Bakgrunden var ett åtal om hastighetsöverträdelse. Vid huvudförhandlingen i det målet hördes på den tilltalades begäran J.O. och A.S. som vittnen. De tre personerna är vänner och hade tillsammans färdats i bilen vid den påstådda hastighetsöverträdelsen. J.O. och A.S. berättade under ed att det var J.O. och inte den tilltalade som hade kört bilen. På åklagarens begäran hölls vittnesförhör med den polisman som hade stoppat bilen. Tingsrätten ansåg att det var styrkt att den tilltalade hade kört bilen och dömde honom för hastighetsöverträdelse till penningböter. Avgörandet fick laga kraft.
3. J.O. och A.S. åtalades för mened. Enligt gärningsbeskrivningen hade de, under laga ed, lämnat osanna uppgifter om att den som var tilltalad i målet om hastighetsöverträdelse inte hade kört bilen.
4. Som bevisning åberopade åklagaren bland annat uppspelning av ljudupptagningarna av förhören som hölls i tingsrätten i målet om hastighetsöverträdelse.
5. Tingsrätten ansåg att det genom polismannens uppgifter var styrkt att J.O. och A.S. under ed lämnat osanna uppgifter i rättegången om hastighetsöverträdelse och dömde dem för mened till tre månaders fängelse.
6. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom.

Frågan i målet

7. Den huvudsakliga frågan i målet är när en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning av en berättelse som någon har lämnat i en tidigare rättegång kan användas som bevis i en senare brottmålsrättegång med stöd av 35 kap. 14 § första stycket 4 rättegångsbalken.

Om mened

8. Av 15 kap. 1 § brottsbalken följer att den som, efter att han eller hon har avlagt en ed som är föreskriven i lag, lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, döms för mened. Straffet för ett brott av normalgraden är fängelse i högst fyra år. (Den i målet aktuella lydelsen finns i SFS 1975:1292.)

9. Frågan om en utsaga är osann avgörs genom en jämförelse mellan å ena sidan den ”verklighet” som domstolen finner vara utredd eller klarlagd och å andra sidan vad den som avlagt ed har angett i sin utsaga.

Bedömningen är alltså resultatet av en värdering av hur mycket utsagan avviker från det konkreta händelseförlopp som har utretts i menedsmålet. (Jfr t.ex. Magnus Ulväng m.fl., Brotten mot allmänheten och staten, 2 uppl., 2014, s. 133.)

Allmänt om bevisning vid en huvudförhandling i ett brottmål

10. Enligt 35 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken ska domstolen avgöra vad som är bevisat i målet efter en samvetsgrann prövning av allt som har förekommit. Innebörden av bestämmelsen är att det råder fri bevisföring och fri bevisprövning. Om huvudförhandling har hållits i ett brottmål ska domen grundas på vad som har förekommit vid den (30 kap. 2 §).

11. Av 35 kap. 8 § framgår att bevisningen som huvudregel ska tas upp vid huvudförhandlingen; endast om det är särskilt stadgat får bevis läggas fram på annat sätt. Bestämmelsen ger uttryck för principerna om bevisomedelbarhet och det bästa bevismaterialet. När ett vittne har uppgifter att lämna i en rättegång är utgångspunkten alltså att rätten ska ta del av dem genom att vittnet hörs vid huvudförhandlingen.

Bestämmelserna i 35 kap. 14 § rättegångsbalken

12. Bestämmelserna i 35 kap. 14 § rättegångsbalken vilar på de nyss angivna principerna och av paragrafen följer att det endast i vissa särskilt angivna situationer är tillåtet att i en rättegång lägga fram en skriftlig berättelse (vittnesattest) eller en berättelse i form av en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning. De situationer där undantag kan medges anges i fyra punkter.

13. Första punkten tar upp det fallet att det är särskilt föreskrivet att det är tillåtet att åberopa sådan bevisning. Det gäller bland annat sakkunnigutlåtanden (se 40 kap.). Andra punkten behandlar situationen att den som lämnat berättelsen inte kan höras i den senare rättegången.

14. Den tredje punkten avser sådana fall då det finns särskilda skäl att använda en vittnesattest, en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning. Vid bedömningen av om det föreligger särskilda skäl ska beaktas de kostnader eller olägenheter som ett förhör vid eller utom huvudförhandling kan antas medföra, fördelarna med ett sådant förhör, berättelsens betydelse och övriga omständigheter.

15. Genom fjärde punkten finns möjlighet att tillåta en vittnesattest, en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning, om parterna godtar det och det inte är uppenbart olämpligt. Denna uppmjukning av kravet på

ny bevisupptagning genomfördes 2008 beträffande tvistemål och utvidgades 2022 till att gälla även brottmål. (Jfr prop. 2004/05:131 och prop. 2020/21:209.)

Förutsättningar för att i en rättegång lägga fram en berättelse som tagits upp vid en tidigare rättegång

16. Bestämmelserna i 35 kap. 14 § är tillämpliga även på en upptagning som har gjorts i en tidigare rättegång (se ”Rättskraft och bevisverkan” NJA 2015 s. 141 p. 15).

17. I ”Rättskraft och bevisverkan” uttalade Högsta domstolen att bevisupptagningen vid den tidigare rättegången – i linje med vad som gäller enligt 35 kap. 14 § – bör kunna ersätta en ny bevisupptagning enbart i sådana undantagsfall som anges i paragrafen (se p. 16 i avgörandet). Vidare uttalades att det närmast blir fråga om sådana fall som avses i första stycket 2.

18. Som redan framgått har 35 kap. 14 § därefter ändrats på så sätt att fjärde punkten i paragrafen blivit tillämplig även i brottmål.

19. När parterna godtagit att en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning från en tidigare rättegång läggs fram som bevis vid huvudförhandlingen i en senare rättegång har rätten att pröva om det är uppenbart olämpligt. Det krävs inte något uttryckligt godkännande för att en part ska anses ha godtagit att en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning läggs fram (jfr ”Förhöret utom rätta” NJA 2015 s. 222 p. 12).

20. Rätten har ett ansvar för att grundläggande rättssäkerhetskrav tillgodoses. Ett måls karaktär, liksom bevismaterialets kvalitet och ålder är exempel på omständigheter som kan vara av betydelse för om det är

uppenbart olämpligt att tillåta en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning från en tidigare rättegång. (Jfr prop. 2020/21:209 s. 37 och 63.)

21. När parterna är ense om att en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning från en tidigare rättegång kan läggas fram bör det emellertid normalt kunna godtas.

Om bevisning i en menedsrättegång

22. Den bevisning som åberopas i ett mål om mened har till syfte att klargöra vad som är utrett avseende den situation som den som är åtalad för mened påstås ha lämnat osanna uppgifter eller förtigit sanningen om. Vidare ska klargöras vilka uppgifter som den som är åtalad för mened har lämnat.

23. Många gånger ska samma omständigheter prövas i menedsmålet som i den rättegång där uppgifterna lämnats under ed. Också med beaktande av detta måste emellertid domstolen i menedsmålet göra en självständig bedömning av vad som är bevisat, låt vara att den kan ta intryck av den bedömning som redovisas i den tidigare domen. (Jfr ”Rättskraft och bevisverkan” p. 10 och 12.)

Bedömningen i detta fall

Det var inte uppenbart olämpligt att använda ljudupptagningen från den tidigare rättegången

24. I målet ska prövas om de utsagor som J.O. och A.S. har lämnat i den tidigare rättegången varit osanna. Åklagaren har som bevisning åberopat ljudupptagningen av det vittnesförhör som hölls med polismannen i den tidigare rättegången om hastighetsöverträdelse. Varken J.O. eller A.S. har invänt mot att förhöret spelades upp och får därför anses ha godtagit detta.

25. Det som ska bedömas i menedsmålet är i huvudsak detsamma som i den rättegång om hastighetsöverträdelse där menedsbrottet påstås ha begåtts. Det hade förflutit drygt två och ett halvt år mellan hastighetsöverträdelsen och tingsrättens huvudförhandling i menedsmålet. Med hänsyn härtill bör polismannens minnesbild av händelsen ha varit betydligt bättre vid tiden för rättegången i målet om hastighetsöverträdelse än vid tingsrättens huvudförhandling i menedsmålet. Mot den bakgrunden kan det inte anses som uppenbart olämpligt att förhöret med polismannen lades fram genom uppspelning av ljudupptagningen.

Åtalet för mened är inte styrkt

26. Polismannen har berättat bland annat att det var den tilltalade i målet om hastighetsöverträdelse som klev ur bilen på förarsidan. Polismannen gjorde visserligen sina iakttagelser på ungefär 200 meters avstånd men han har uppgett att han hade fri sikt och att han aldrig släppte den person som gick ut från den sidan med blicken förrän han hade identifierat vem det var. Det är på grund av dessa uppgifter utrett att den person som dömdes i målet om hastighetsöverträdelse steg ut från bilens förarsida.

27. Genom polismannens uppgifter går det dock inte att utesluta att den tilltalade i målet om hastighetsöverträdelse gick ut från bakdörren på bilens förarsida. Det skulle stämma överens med uppgifterna som J.O. och A.S. lämnade i sina respektive vittnesförhör. De uppgav att J.O. var föraren, att den tilltalade gick ut från bakdörren på bilens förarsida och att de själva tog sig ut ur bilen via den främre passagerardörren. Att J.O. skulle ha tagit sig ut på detta sätt framstår inte som orimligt med tanke på att han insett att deras färd i mycket hög hastighet uppmärksammats av polisen. Det bör vidare framhållas att J.O. redan då han hördes av polis under förundersökningen beträffande hastighetsöverträdelsen uppgav att det

var han som körde bilen. Vid det tillfället kunde han fortfarande ha åtalats för den gärningen. Sammantaget kan det inte anses utrett att J.O. och A.S. lämnade osanna uppgifter i målet om hastighetsöverträdelse.

28. Åtalet för mened är således inte styrkt, vilket innebär att J.O. och A.S. ska frikännas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Stefan Johansson, Agneta Bäcklund, Petter Asp (tillägg), Margareta Brattström (referent) och Erik Sjöman (tillägg).
Föredragande har varit justitiesekreteraren Anna Deibrant.

SÄRSKILT YTTRANDE

Justitieråden Petter Asp och Erik Sjöman tillägger följande.

I målet har Högsta domstolen inte haft anledning att gå in på frågan om det finns möjlighet att tillåta att ljudupptagningen från den tidigare rättegången läggs fram vid den nu aktuella rättegången med stöd av 35 kap. 14 § första stycket 3 rättegångsbalken. Vi ser därför – inte minst med tanke på den begränsning som ligger i att det enligt den fjärde punkten krävs att parterna godtar att upptagningen läggs fram – anledning att framföra några reflektioner kring den frågan.

Enligt den tredje punkten får exempelvis en sådan upptagning som det handlar om i målet åberopas som bevis om det finns särskilda skäl med hänsyn till de kostnader eller olägenheter som ett förhör vid eller utom huvudförhandling kan antas medföra, fördelarna med ett sådant förhör, berättelsens betydelse och övriga omständigheter.

Punkten ersatte, tillsammans med de första två punkterna i paragrafen, en tidigare gällande regel som angav att rätten kunde tillåta det aktuella beviset om det var särskilt medgivet eller om rätten på grund av särskilda omständigheter fann att det kunde tillåtas. När den nya bestämmelsen infördes framhölls att rätten i varje enskilt fall får göra en sammanvägning av alla omständigheter vid avgörandet av om en förnyad bevisupptagning kan underlåtas. Förändringen var avsedd att innebära en försiktig uppmjukning av kravet på ny bevisupptagning. Det torde i dessa fall ofta handla om att väga nyttan av att ta upp bevisningen på nytt mot kostnader och andra olägenheter som är förenade med ny bevisupptagning. Varken ordalydelsen eller förarbetena utesluter emellertid att andra avvägningar görs i ett enskilt fall. (Jfr prop. 1986/87:89 s. 173 f.)

Den syn på värdet av ljud- och bildupptagningar inför rätta som numera kommer till uttryck i förhållandevis nya regler i rättegångsbalken kan vara värd att ta intryck av även i nu aktuellt sammanhang (jfr de regler om ljud- och bildupptagningar som infördes i samband med reformen En modernare rättegång i bl.a. 6 kap. 6 §, 35 kap. 13 §, 36 kap. 16 § och 51 kap. 23 § samt prop. 2004/05:131). Reglerna ger uttryck för att en berättelse som i första instans dokumenteras med ljud- och bildupptagning normalt utgör ett bättre bevis än en berättelse som lämnas senare. De ger också uttryck för att bevisomedelbarhetsprincipen är tillgodosedd om ett muntligt bevis som tagits upp i första instans senare i processen läggs fram genom en ljud- och bildupptagning. Reglerna innebär vidare att ett tilläggsförhör i regel ska föregås av en uppspelning av den tidigare upptagningen.

Även om det nyss sagda tar sikte på situationer där en ljud- och bildupptagning används inom ramen för ett och samma mål, torde det synsätt som kommer till uttryck där också kunna ge relevanta skäl för rätten att, med stöd av 35 kap. 14 § första stycket 3, tillåta uppspelning av en upptagning från ett annat mål. Det bör gälla åtminstone i ett fall som det förevarande, där det kan förutses att ett eventuellt nytt förhör med polismannen skulle innebära att han enbart ombads berätta om precis samma iakttagelser som vid förhöret i det tidigare målet. När situationen är sådan torde det tidigare förhöret ofta utgöra det bästa bevismaterialet. Om så är fallet innebär det också att nyttan av ett fristående muntligt förhör i det senare målet blir låg (jfr lagtexten i punkten). Under sådana omständigheter – dvs. när den tidigare upptagningen får bedömas utgöra det bästa bevismaterialet och nyttan av ett nytt förhör är begränsat – bör det kunna anses föreligga särskilda skäl för att tillåta uppspelning av upptagningen även om någon av parterna skulle motsätta sig detta.

Det kan i sammanhanget framhållas att Högsta domstolens uttalanden i ”Rättskraft och bevisverkan” NJA 2015 s. 141 p. 16 om att det – när frågan om återanvändning av en ljud- och bildupptagning från ett tidigare mål aktualiseras – närmast torde bli fråga om att tillämpa första stycket 2, inte kan anses hindra en tillämpning av punkten 3. Högsta domstolens uttalanden kan i den delen inte anses innebära annat än en prognos om vilken punkt i bestämmelsen som i första hand kan aktualiseras.

Om domstolen på det sätt som vi diskuterar här tillåter att en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning från ett annat mål spelas upp som bevis i en ny rättegång har domstolen också ett ansvar för att se till att grundläggande rättssäkerhetskrav tillgodoses. Det kan bland annat innebära att den tilltalade – om denne begär det – måste ges möjlighet att ställa kompletterande frågor till exempelvis det vittne vars berättelse läggs fram genom uppspelning av upptagningen. Den omständigheten att det till följd av ett sådant förhör, om än endast av kompletterande karaktär, kan uppkomma kostnader och andra olägenheter bör i ett sådant fall inte, redan i sig, medföra att det inte finns särskilda skäl för att tillåta en uppspelning av upptagningen.
